

โอปปาติกะตามภพภูมิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา OPAPATIKA ACCORDING TO THE REALM OF EXISTENCE IN BUDDHIST SCRIPTURES

พระมหาวีรภัทร วีรภทโท
วัดศรีพรหมมตยาราม จังหวัดนครปฐม

Phra Maha Weerapat Weerapatto
Wat Sriponpenmatayaram, Tak Province
Email: Weerapathoop@gmail.com

Received 16 December 2024; Revised 28 December 2024; Accepted 30 December 2024.

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความหมายและบทบาทของโอปปาติกะในพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยไม่ผ่านกระบวนการธรรมชาติ แต่ปรากฏตัวอย่างสมบูรณ์ทันทีตามผลกรรมที่ได้กระทำไว้ โอปปาติกะสะท้อนถึงหลักกรรมเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด มีบทบาทสำคัญในการอธิบายชีวิตหลังความตายตามคติทางพระพุทธศาสนา ประเภทของโอปปาติกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็นหลายประเภทตามผลกรรมและสถานะทางจิตวิญญาณ ได้แก่ มนุษย์ดับกิเลสสูญเสียสภาพทิพย์เพราะกินจวนดิน สัตว์นรกที่รับโทษจากบาปกรรม เปรตและอสุรกายที่ทนทุกข์จากความอดอยาก เหวดาและพรหมที่เสวยสุขในสวรรค์จากบุญกุศล แต่ยังคงอยู่ในวัฏจักรการเกิดใหม่ ตลอดจนมาร ยักษ์ คนธรรพ์ นาค และครุฑที่มีบทบาทหลากหลายในโลกทิพย์ เนื้อหาในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกแสดงให้เห็นบทบาทของโอปปาติกะในการสนทนาธรรม การปกป้องพระพุทธศาสนา และการรับรู้ผลกรรมของมนุษย์ ช่วยตอกย้ำความเชื่อเรื่องผลของการกระทำที่สะท้อนถึงหลักกรรมในพระพุทธศาสนา การศึกษาโอปปาติกะจึงให้มนุษย์ตระหนักถึงผลกรรม ยึดมั่นในศีลธรรม และปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาจิตใจให้หลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด อันเป็นแนวทางสู่การบรรลุพระนิพพานในที่สุด

คำสำคัญ: โอปปาติกะ, ภพภูมิ, คัมภีร์พระพุทธศาสนา

Abstract

This article studies the meaning and role of Opapatika in Buddhism, which refers to beings who are born without going through natural processes but appear completely immediately as a result of their karma. Opapatika reflects the principles of karma and

reincarnation and plays an important role in explaining life after death according to Buddhist beliefs. The types of Opatatika in Buddhist scriptures are divided into several types according to their karma and spiritual status, including humans at the beginning of the kalpa who lose their divine state because they eat earthen stalks; hell beings who are punished by their sins; pretas and demons who suffer from starvation; devas and brahmas who enjoy heavenly bliss from their merits but are still in the cycle of rebirth; and demons, giants, gandhabbas, nagas, and garudas who play various roles in the divine world. The contents of the Vinaya Pitaka, Suttanta Pitaka, and Abhidhamma Pitaka illustrate the roles of Opatatika in Dhamma discussions, the protection of Buddhism, and the recognition of human karma. This reinforces the belief in the effects of actions that reflect the principles of karma in Buddhism. Therefore, studying Opatatika allows humans to be aware of the effects of karma, adhere to morality, and continuously practice Dhamma. To develop the mind to escape from the cycle of rebirth, which is the path to the ultimate attainment of nirvana.

Keyword: Opatatika, the realm of existence, Buddhist scriptures

บทนำ

ความเชื่อเรื่องโอปาตีกะ ผี เทวดา และสิ่งเหนือธรรมชาติปรากฏในทุกวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่ามีอยู่จริง แต่ความเชื่อเหล่านี้ได้ผูกโยงผู้คนในสังคมให้มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ การเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่อง บางคนเชื่อในอำนาจปกป้องจากผีหรือเทวดา ขณะที่บางคนปฏิเสธการมีอยู่ แต่ไม่ว่าความเชื่อจะเป็นเช่นใด มันยังคงเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตเสมอมา

แม้ว่าในปัจจุบันนี้ มนุษย์มีวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิต ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนไปจากเดิม แต่ก็ยังมีกลุ่มคนที่มีความเชื่อเรื่องผี เทวดา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ตลอดจนสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่อีกเป็นจำนวนมาก แต่ความสงสัยเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ และมนุษย์ได้พยายามที่จะพิสูจน์ความจริงโดยอาศัยเทคโนโลยี และหลักการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ มาเป็นเครื่องมือในการพิสูจน์เรื่องดังกล่าว

ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงทราบรายละเอียดถึงขั้นตอนและกระบวนการเวียนว่ายตายเกิดใน“สังสารวัฏฏ์”(ที.ม.อ. (ไทย) 116/102) สัตว์ที่เกิดในกำเนิดอื่น ๆ สามารถมองเห็นพัฒนาการของสัตว์นั้นได้จากวิทยาการสมัยใหม่ ยกเว้นแต่สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเป็นตัวตนทันที นั่น ค่อนข้างยากที่จะศึกษาและมองเห็นพัฒนาการด้วยวิทยาการหรือเครื่องมือที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพราะสัตว์จำพวกโอปาตีกะเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีกายละเอียดเกินกว่าสายตาดมจะมองเห็นได้ ในบรรดาสัตว์ที่เกิดในกำเนิดทั้ง 4 ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นั้น มีเพียงกำเนิดเดียวเท่านั้นที่สายตามนุษย์ไม่

สามารถมองเห็นได้คือ พวกโอปปาติกะ จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะพิสูจน์เรื่องนี้ได้ในปัจจุบัน หากใช้เกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือชี้วัดและยืนยันความมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ โอปปาติกะนั้นว่าอยู่นอกขอบข่ายของวิทยาศาสตร์ ดังนั้นมนุษย์อาจคิดได้ว่าโอปปาติกะที่ว่าเป็นไม่ได้มีอยู่จริง เพราะพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ ในทางพระพุทธศาสนาเองก็ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของ เปรต อสุรกาย เทวดา และพรหม พระพุทธศาสนาจัดประเภทกลุ่มดังกล่าวว่าเป็น “โอปปาติกะ” คือ สัตว์ที่เป็นประเภทผุดเกิดขึ้น แล้วใหญ่โตในทันที ไม่ต้องอาศัยท้องในการเกิด ไม่ต้องเสียเวลาเลี้ยงดู ในเรื่องของการเกิดนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระสารีบุตรว่า กำเนิดอันหยาบคืออะไร คือ เหล่าสัตว์ผู้เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด นี้เราเรียกว่า กำเนิด อหยาบ กำเนิดขลาพะชะคืออะไร คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ นี้เราเรียกว่า กำเนิดขลาพะชะ กำเนิดสังเสทชะคืออะไร คือเหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ซากศพเน่า ขนมอบดู น้ำคร่ำ หรือเถาโคล นี้เราเรียกว่ากำเนิดสังเสทชะ กำเนิดโอปปาติกะ คืออะไร คือเทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่า กำเนิดโอปปาติกะ (ม.ม. (ไทย) 12/152/151-152)

โอปปาติกะ ก็คือชีวิตหลังความตายของสัตว์โลก ที่เกิดโดยที่ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ อาศัยเพียงแต่อดีตกรรมเพียงอย่างเดียว เกิดจากใจของตนเองที่ยังอยากมีชีวิตอยู่ แต่การเกิดใหม่นั้นเป็นไปอย่างรวดเร็วแบบผุดโผล่ขึ้น เกิดแล้วก็เป็นตัวตนสมบูรณ์ มีอวัยวะครบถ้วนเหมือนตอนก่อนตายนั่นเอง ดังนั้นคนหรือสัตว์ที่ตายจากโลกมนุษย์แล้วจะเกิดเป็นโอปปาติกะ (มีตัวตนใหม่) ทันที โดยมีร่างกายประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ รับรู้ และเคลื่อนไหวไปตามที่จิตหรือวิญญาณเหมือนเมื่อตอนเป็นมนุษย์ แต่อยู่ในสภาพกายทิพย์ อาจเป็นเทวดา มนุษย์บางจำพวก สัตว์นรก เปรตบางจำพวก และอสุรกาย (บรรจบ บรรณรุจิ, 2557: 6)

ความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นและอำนาจเหนือธรรมชาติฝังรากลึกในวัฒนธรรมมนุษย์ รวมถึงสังคมไทยที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ก่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แม้พระพุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทย แต่ความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้ยังคงอยู่และผสมผสานกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทย

ความเชื่อเรื่องผีถูกอธิบายว่าเป็น “โอปปาติกะ” หมายถึงสิ่งมีชีวิตในอีกมิติหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากอำนาจของกรรม ความเชื่อนี้สามารถส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสถานะที่สังคมมีความไม่แน่นอนและเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ผู้คนมักหันพึ่งพาอำนาจลี้ลับเพื่อขอความช่วยเหลือและปัดเป่าสิ่งไม่ดี การศึกษาเรื่องโอปปาติกะจึงมีความสำคัญ เพราะช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิตหลังความตายและผลของกรรม ซึ่งอาจนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาตนเองและผู้อื่นให้ก้าวพ้นจากความทุกข์ในชีวิตได้

ความหมายของโอปปาติกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎก ได้มีการกล่าวถึงโอปปาติกะว่า เป็นประเภทหนึ่งของการกำเนิด โดยมีการกำเนิดทั้งหมด 4 ประเภท ซึ่งโอปปาติกะนั้นจะเกิดขึ้นมาได้โดยมีต้องอาศัยกรรมของมารดา และตายไป

ก็ไม่ปรากฏชาก ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสอธิบายแก่พระสารีบุตรถึงการกำเนิดทั้ง 4 ประเภทไว้ใน มหาสิหนาทสูตร ว่า

สารีบุตร กำเนิด 4 ชนิดนี้ กำเนิด 4 ชนิด ไหนบ้าง คือ

1. กำเนิดอณฑชชะ (การเกิดในไข่)
2. กำเนิดชลาพุชะ (การเกิดในครรภ์)
3. กำเนิดสังเสทชะ (การเกิดในเถาไคลหรือที่ขึ้นแฉะ)
4. กำเนิดโอปปาติกะ (การเกิดผุดขึ้น)

กำเนิดอณฑชชะ คืออะไร คือ เหล่าสัตว์ผู้จะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด นี้เราเรียกว่า กำเนิดอณฑชชะ

กำเนิดชลาพุชะ คืออะไร คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ นี้เราเรียกว่า กำเนิดชลาพุชะ
กำเนิดสังเสทชะ คืออะไร คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ชากศพเน่า ขนมบูด น้ำคร่ำ หรือเถาไคล นี้เราเรียกว่า กำเนิดสังเสทชะ

กำเนิดโอปปาติกะ คืออะไร คือ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่ากำเนิดโอปปาติกะ (ม.ม. (ไทย) 12/152/151)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์” คำว่า “อุปปาติกะ” หรือ โอปปาติกะ อุป (เข้าไป , ไกล , มัน) + ปต ธาตุ + ฦก ปัจจัย ปาติก (ผู้ตกไป) ผู้เกิดผุดขึ้นเอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559: 440) (ข้อ 4 ในโยนิ หรือกำเนิด 4) ซึ่งเกิดขึ้นเป็นสัตว์ที่สมบูรณ์ทันที ไม่ต้องอยู่ในท้องหรือเป็นเด็กก่อน และเวลาตายร่างกายก็หายไปทันที ไม่เหลือซากศพไว้ และได้อธิบายไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม” ว่า โอปปาติกะ ได้แก่พวกเปรต อสุรกาย สัตว์นรก เทวดาในชั้นสูง ๆ พวกพรหม และมนุษย์สมัยต้นกับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557: 157-158)

พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ) อธิบายไว้ในหนังสือ ธรรมะเพื่อชีวิต ว่า โอปปาติกะ คือ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ อาศัยแต่อดีตกรรม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ สัตว์นรก สัตว์สวรรค์ และสัตว์บางประเภทที่เกิดในมนุษย์โลก (พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ), 2548)

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง ความเร้นลับของโอปปาติกะกำเนิดว่า เป็นเรื่องเข้าใจผิดกันอยู่เวลานี้ พวกหนึ่งเข้าใจว่า โอปปาติกะนั้น เป็นชื่อของสัตว์ชนิดหนึ่ง นี้เราไม่เห็นด้วย ที่แท้โอปปาติกะเป็นชื่อของกิริยาอาการที่เกิด ไม่ได้เป็นชื่อของสัตว์ชนิดหนึ่งที่เป็นรูปร่างอะไรของตนโดยเฉพาะ “โอปปาติกะ” หมายถึง การเกิดในลักษณะที่ว่า ผุดขึ้นมาโตเต็มที่ ไม่ต้องเกิดเป็นเด็กไม่ต้องมีบิดามารดา มันเกิดผุดขึ้นมาโดยไม่ต้องมีบิดามารดา โดยไม่ต้องเป็นเด็กก่อน เป็นหญิงเป็นชาย ไม่ต้องมีเพศ กิริยาเกิดผุดอย่างนี้เรียกว่า โอปปาติกะ อย่าเติมคำว่า สัตว์ เข้าไป มันเป็นกิริยา อาการที่เกิด เป็นชื่อของกิริยาอาการ ที่นี้เมื่อเกิดแล้วจะไม่เรียกสัตว์นั้นว่า “โอปปาติกะ” ไม่ใช่ชื่อของสัตว์ เป็นชื่อของกิริยา

อาการที่เกิด เมื่อจิตคิดอย่างเทวดา ก็เป็นเทวดา ผลงขึ้นมาในจิตนี้ไม่ต้องมีพ่อแม่ ไม่ต้องเป็นเด็กก่อน มีความรู้สึกเป็นอย่างพรหม จิตก็อยู่ในสภาพพรหม ก็เกิดเป็นพรหมขึ้นมาในจิตนี้ การเกิดที่ไม่ต้องเป็นเด็กก่อน ไม่ต้องมีบิดามารดา ไม่ต้องเข้าไปในครรภ์ ไม่มีเพศอย่างนี้ การเกิดอย่างนี้ว่า “โอปปาติกะ” เป็นชื่อของการกำเนิดอย่างหนึ่งเท่านั้นไม่ใช่ชื่อของสัตว์ (พุทธทาสภิกขุ, 2539: 218-219)

ราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542” คำว่า “โอปปาติกะ” หมายถึง กำเนิดสัตว์ที่ผุดขึ้นเอง เช่น เทวดา พรหม เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1386-1387)

โอปปาติกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหมายถึงการเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยครรภ์หรือพ่อแม่ เกิดจากผลกรรมล้วน ๆ และปรากฏตัวอย่างสมบูรณ์ทันที เช่น เทวดา พรหม และสัตว์นรก นักปราชญ์พุทธศาสนานิยามว่าโอปปาติกะเป็นกิริยาอาการของการเกิด ไม่ใช่ชื่อของสิ่งมีชีวิต สะท้อนถึงแนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา

ประเภทของโอปปาติกะ

มนุษย์ต้นกัป

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของมนุษย์ว่า เริ่มต้นจากอภิสสรพรหม ผู้มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะ มีภาวะเป็นทิพย์ มีแสงสว่างในตนเอง พรหมเหล่านี้จุติลงมาสู่โลก และได้รับประทาน “จันติน” ซึ่งมีรสชาติหวานและกลิ่นหอมเป็นอาหาร เมื่อ “จันติน” หหมดไป จึงเปลี่ยนไปกิน “สะเก็ดดิน” และต่อมาจึงกิน “เครื่องดิน” ซึ่งอาหารเหล่านี้ทำให้ร่างกายของพวกเขาค่อย ๆ หยาดลง น้ำหนักเพิ่มขึ้น และสูญเสียความเป็นทิพย์ รวมถึงแสงสว่างในตัวที่เคยมี ภายที่ทิพย์ที่เคยเบาลอยไปมาได้ก็เสื่อมหาย กลายเป็นมนุษย์ที่มองเห็นซึ่งกันและกันชัดเจน เมื่อเครื่องดินหมดสิ้น ข้าวสาลีอันบริสุทธิ์ซึ่งปรากฏขึ้นเองโดยธรรมชาติ โดยไม่ต้องไถหว่าน ไม่มีรา ไม่มีแมลง มีกลิ่นหอมและเมล็ดเป็นข้าวสาร ได้กลายมาเป็นอาหารทดแทน มนุษย์จึงเริ่มมีความปรารถนาซึ่งกันและกันระหว่างชายหญิง และดำเนินการสืบเชื้อสายต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ดังเช่นในปัจจุบัน (ที.ปา (ไทย) 11/111-140/83-102)

สัตว์นรก

สัตว์นรกในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและลึกซึ้ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและการลงโทษสำหรับการกระทำความผิด ในพระพุทธศาสนา สัตว์นรกคือผู้ที่ต้องทนทุกข์ทรมานในนรกเนื่องจากการกระทำที่ไม่ดีในอดีต โดยเฉพาะการกระทำบาปที่รุนแรง

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวถึง “เรื่องสัตว์นรก” ไว้ว่า สัตว์อันเกิดในนรกภูมินั้นเกิดด้วย “โอปปาติกโยนิ” ซึ่งสัตว์นรคนั้นมีหลายประเภท โดยส่วนใหญ่แบ่งสัตว์นรกตามภพภูมิ หรือประเภทของนรก ซึ่งในสังกัจจายก กล่าวถึงนรกดังนี้ 1) สัญชีวนรก 2) กาสสปัตตนรก 3) สังฆาฏนรก 4) ขลาโรรูนรก 5) ฐมโรรูนรก 6) ตาปนรก 7) ปตปนรก 8) อเวจีมหานรก ซึ่งในแต่ละขุมยังมีอุส

ทนรก 16. ขุม เป็นบริวาร รวมเป็น 128 ขุม รวมกับ 8 ขุมใหญ่ก็จะเท่ากับ 136 ขุม โดยมีการลงโทษในแต่ละนรก (ช.ช.ม. (ไทย) 28/83/47)

เปรต หรือ อสุรกาย

ในพระวินัย (วิ.มท. (ไทย) 1/228/220-245) บางช่วงที่กล่าวถึงว่า ในช่วงเช้าขณะที่พระมหาโมคคัลลานะเดินรับบิณฑบาต มักจะเห็นเปรตในสภาพที่ทนทุกข์ทรมานด้วยอาการต่าง ๆ นา ๆ มีเปรตทั้งเพศหญิง เปรตเพศชาย ภิกษุเปรต ภิกษุณีเปรต สามเณรเปรต สามเณรีเปรต ท่านจึงนำเรื่องดังกล่าวไปเล่าให้ภิกษุรูปอื่นฟัง ภิกษุทั้งหลายไม่เชื่อและนำเรื่องนี้ไปฟ้องพระพุทธองค์เพื่อปรับอาบัติ ท่าน พระพุทธองค์ได้ตรัสยืนยันว่า เปรตนั้นมีจริง เปรต คือ สัตว์ชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยมารดา บิดา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า เปรต เป็นสัตว์จำพวกหนึ่งซึ่งเกิดอยู่ในอบายชั้นที่เรียกว่า ปิตติวิสัย หรือเปตติวิสัย (แดนเปรต) ได้รับความทุกข์ทรมานเพราะอดอยาก ไม่มีจะกิน แม้เมื่อมีก็กินไม่ได้ หรือกินได้โดยยาก (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559: 248)

เทวดา

เทวดาเป็นหนึ่งในภพภูมิที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งเทวดาถือเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสุขและมีอำนาจมากกว่ามนุษย์ แต่ยังคงอยู่ในวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด การเข้าใจเรื่องราวของเทวดาในพระพุทธศาสนาช่วยให้เห็นถึงผลของการกระทำที่ดีและความหมายของการปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้น

ประเภทของเทวดาและสวรรค์

เทวภูมิชั้นที่ 1 จาตุมมหาราชิกาภูมิ ขึ้นจาตุมมหาราชิกา ตั้งอยู่ตอนกลางของเขาวพระสุเมรุเสมอ ๆ ระดับภูเขาชั้นนี้ ลงจนถึงโลกมนุษย์ อาณาเขตแผ่กว้างไปจนจรดขอบภูเขาจักรวาล เป็นที่สถิตของท้าวมหาราช 4 องค์ บางครั้งก็เรียกว่า “ท้าวจุลโลกบาล” เพราะทำหน้าที่รักษาโลกด้วย คือองค์ที่ 1 ท้าวธตรฐ มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศตะวันออกเขาวพระสุเมรุ ทำหน้าที่ปกครองคนธรรพเทวดาทั้งหมด 2 ท้าววิรูปักษ์ มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศใต้ของเขาวพระสุเมรุ ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองกุมภัณฑ์ทั้งหมด 3 ท้าววิรูปักษ์มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศตะวันตกเขาสุมเมรุ ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองนาคเทวดาทั้งหมด 4 ท้าวเวสสุวัณ มีอาณาเขตปกครองอยู่ทางทิศเหนือของเขาวพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองยักษ์เทวดาทั้งหมด เทวดาเหล่านี้มีอายุ 500 ปีทิพย์ (อง.ตก. (ไทย) 20/7/288)

พรหม

พรหมเป็นหนึ่งในสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในภพภูมิสูงในจักรวาลตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา พรหมเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความบริสุทธิ์และความสงบสูง มีอำนาจและปัญญาที่เหนือกว่ามนุษย์และเทวดา แต่ยังคงอยู่ในวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด การเข้าใจเรื่องราวของพรหมในพระพุทธศาสนาช่วยให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติธรรม การทำสมาธิ และการปลดปล่อยตนเองจากพันธะของโลกียะ

ประเภทของพรหม

ในพระไตรปิฎกที่ดีหรือในชั้นอรรถกถาก็มีกอธิบายรายละเอียดของพรหมไม่มากนัก ส่วนใหญ่กล่าวถึงคุณธรรมหรือวิธีปฏิบัติจะพาเข้าสู่ความเป็นพรหม ส่วนรายละเอียดมักจะปรากฏในเอกสารชั้นหลัง ๆ เช่น จากไตรภูมิพระร่วง หรือในยุคปัจจุบันก็จะเป็น “โลกทิปนี” (พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร, ป.ธ.9), 122-145)

มาร

มารในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติ มารหมายถึงสิ่งที่ขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมและนิพพาน ประกอบด้วย มาร 5 ประการ คือ กิเลสมาร ชนมาร อภิสขารมาร เทวปุตตมาร และมัจจุมาร (วิสุทธิ. (บาลี) 1/270)

ยักษ์

ยักษ์ เป็นสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจำนวนมาก ใน พระไตรปิฎก ได้จัดให้เรื่องราวของยักษ์เป็นหมวดหนึ่งเรียกว่า “ยักษ์สังยุตต์” (ที.ม. (ไทย) 15/235-246/335-354) ยักษ์จัดเป็นอมนุษย์จำพวกหนึ่งที่มีเรื่องราวปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีทั้งยักษ์ดี ยักษ์ร้าย เพราะยักษ์มีหลายประเภท เช่นยักษ์เสนาบดี ยักษ์บริวารรับใช้ ท้าวเวสสุวัณ เป็นต้น (ม.อ. (ไทย) 14/582/373)

คนธรรพ์

วิทยาธรหรือคนธรรพ์ เป็นเทวดาที่มักถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งในวรรณคดีไทย คนธรรพ์เป็นพวกที่ทรงความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ มีศิลปศาสตร์ 18 ประการ เช่น โหราศาสตร์ แพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น พวกนี้หาได้ มีเวทมนตร์ คาถา อาคมต่าง ๆ วิทยาธรมีรูปร่างหลากหลาย อยู่แบบเดียวก็มี อยู่เป็นหมู่เป็นกลุ่มก็มี

นาค

นาคเป็นเจ้าแห่งสัตว์เลื้อยคลานทั้งหมด แม้วานาคจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่ก็เป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจมาก จัดอยู่ในชั้นภูมิของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

ครุฑ

ครุฑเป็นสัตว์ในตำนาน อีกประเภทที่คุ้นตาคนไทย เพราะเป็นสัตว์ที่ถูกนำมาเป็นตราประจำพระเจ้าแผ่นดิน ในธนบัตร (เงิน) ของไทยทุกชนิด จะมีภาพครุฑปรากฏ ครุฑเป็นสัตว์กึ่งเดรัจฉานที่จัดเป็น เทวดาประเภทหนึ่ง อยู่ในการปกครองของท้าววิรุฬหก ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ด้านทิศใต้

โอบปาติกะหมายถึงสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ทันที แบ่งเป็นหลายประเภทตามภูมิและภาวะทางจิตวิญญาณ ได้แก่ มนุษย์ต้นกัปที่สูญเสียความเป็นทิพย์จากการกินจวนดิน สัตว์นรกที่ได้รับโทษตามบาป เปรตหรืออสุรกายที่ทุกข์ทรมานจากอดีตกรรม เทวดาที่มีความสุขแต่ยังเวียนว่ายในวัฏสงสาร

พรหมผู้มีสมาธิสูงแต่ไม่ได้พ้นวัฏจักร มารผู้ขัดขวางการบรรลุธรรม ยักษ์ที่เกิดจากกรรมดีหรือชั่ว คนธรรพ์ ผู้ให้ความบันเทิง นาคผู้มีฤทธิ์ และครุฑที่มีอำนาจและความสง่างามเช่นเทวดา

โอปปาติกะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระวินัยปิฎก

เพื่อการศึกษา มีความหลากหลายยิ่งขึ้น จึงนำตัวอย่าง ของโอปปาติกะที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกมากล่าวไว้ เป็นกรณีศึกษา (Case Study) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) กรณีโอปปาติกะที่ปรากฏในเรื่องพระสุทินลวงละเมิดปาราชิก (เสพเมถุน) ความว่าท่านได้ลวงละเมิดต่ออาบัติปาราชิกด้วยการเสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่าของท่าน จนกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตในครั้งพุทธกาล ถือว่า ท่านเป็นต้นพุทธบัญญัติว่าด้วยปฐมปาราชิกและเป็นที่มาว่าเหล่าเทพทั้งหลายต่างก็โจทยขานกันทั่วเมืองสวรรค์ ฉะนั้น โอปปาติกะที่ปรากฏในมหาวิภังค์ พระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงโอปปาติกะที่เป็นเหล่าทวยเทพได้ทราบข่าว เหตุแห่งปาราชิกของพระสุทิน จึงได้กระจายข่าวบอกต่อกันไปว่า ทวยเทพชั้นกุ่มมะ กระจายข่าวว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสนียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทบุตรก่อเสนียด ก่อโทษขึ้นแล้ว ทวยเทพชั้นจาตุมหาราช สดับเสียงของทวยเทพชั้นกุ่มมะ แล้วได้กระจายข่าวต่อไป ฯลฯ ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ ทวยเทพชั้นยามา ฯลฯ ทวยเทพชั้นดุสิต ฯลฯ ทวยเทพชั้นนิมมานรดี ฯลฯ ทวยเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ฯลฯ ทวยเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียงแล้วก็กระจายข่าวกันต่อไปว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสนียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทบุตรก่อเสนียดก่อโทษขึ้นแล้วเพียงครูเดียวเท่านั้น เสียงปาวประกาศ ได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ (วิ.มหา. (ไทย) 1/36/25)

พระสุตตันตปิฎก

เนื้อหาในพระสุตตันตปิฎกมักกล่าวถึงการปรากฏตัวของโอปปาติกะในรูปของเทพ พรหม และมาร ที่มีปฏิสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ซึ่งหลักฐานที่ปรากฏชัดเจนเรื่องโอปปาติกะ เห็นได้ในหลายแห่งของพระสุตตันตปิฎก เช่น ในกรณีของพระพรหม ที่ทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ โดยเรื่องย่อกล่าวว่า

ในครั้งนั้น ท้าวสัทัมบดีพรหมทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตน ได้มีความดำริว่า “ท่านผู้เจริญเอ๋ย โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยไปเพื่อการชวนชวายน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม” จึงหายไจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เปรียบประหนึ่งบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออก หรือคู้แขนเข้าฉะนั้น แล้วห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่งคุกเข่าเบื้องขวา ลงบนแผ่นดิน ประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับปลางทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสุตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นยอมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจักมีผู้รู้ธรรม” (วิ.ม. (ไทย) 5/264/49)

ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค

มีหลายตอนได้ระบุถึงโอปปาติกะที่สัมผัสพระพุทธเจ้าโดยการพูดคุย โดยการให้เห็นด้วยตา เนื้อ เนื้อและญาณ เป็นต้น ดังนี้

1) เทวตาสังยุตต์ ประมวลเรื่องเทวดา (โอปปาติกะ) ที่ไปเฝ้าทูลถามปัญหาต่อพระพุทธเจ้า มีทั้งหมด 81 สูตร หรือ 81 ครั้ง และได้แสดงคำถามคำตอบไว้ด้วย

ในเทวตาสังยุตต์ โอปปาติกะมักจะถูกกล่าวถึงในฐานะเทพหรือเทวดาที่มาสนทนากับพระพุทธเจ้าและพระสาวก เทวดาเหล่านี้มาเพื่อถามคำถามเกี่ยวกับธรรมะ การปฏิบัติธรรม และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง การที่เทวดามาเฝ้าพระพุทธเจ้าแสดงถึงการมีอยู่ของโอปปาติกะประเภทเทวดาที่มีความสนใจในธรรมะและต้องการคำแนะนำในการปฏิบัติ (ส.ส. (ไทย) 15/1/1)

2) เทวปุตตสังยุตต์ ประมวลเรื่องเทพบุตร (โอปปาติกะ) ที่ไปเฝ้าทูลถามปัญหาต่อพระพุทธเจ้า มีทั้งหมด 30 สูตร หรือ 30 ครั้ง และได้แสดงคำถามคำตอบไว้ด้วยในเทวปุตตสังยุตต์ โอปปาติกะจะถูกเรียกว่า "เทพบุตร" หรือบุตรแห่งเทพ ซึ่งมักจะมียุทธในการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า บทสนทนาเหล่านี้มักเกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติธรรม ความดี และศีลธรรม เทวบุตรมักจะปรากฏตัวในลักษณะเดียวกับเทวดาในเทวตาสังยุตต์ แต่มีความเฉพาะเจาะจงในการเป็นบุตรของเทพ เทพบุตรเหล่านี้มียุทธในการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้าเพื่อขอคำแนะนำและความเข้าใจในหลักธรรม เทพบุตรเป็นโอปปาติกะที่มีความสามารถในการปรากฏตัวและมีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ (ส.ส. (ไทย) 15/82/87)

ในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้กล่าวถึงโอปปาติกะในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้ พระวินัยปิฎก กล่าวถึงกรณีพระสุทินล่งละเมิดปาราชิก ทำให้โอปปาติกะประเภทห่วยเทพรู้และกระจายข่าวไปทั่วพรหมโลก แสดงถึงการรับรู้และปฏิสัมพันธ์ระหว่างโอปปาติกะและมนุษย์ทางจิตวิญญาณ พระสุตตันตปิฎก ระบุถึงท้าวสหมันตีพรหมผู้เป็นโอปปาติกะ ทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่สัตว์โลก สะท้อนบทบาทโอปปาติกะที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ธรรมะ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ประมวลเรื่องเทวดาและเทพบุตรที่ไปสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า เทวดาและเทพบุตรเหล่านี้ถือเป็นโอปปาติกะที่แสวงหาปัญญาและแนวทางปฏิบัติธรรมผ่านการถามตอบข้อธรรมกับพระพุทธเจ้า

วิเคราะห์โอปปาติกะตามภพภูมิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

โอปปาติกะในพระพุทธศาสนาหมายถึงการกำเนิดที่เกิดขึ้นโดยไม่ผ่านกระบวนการธรรมชาติ เช่น การเกิดในครรภ์หรือไข่ แต่เป็นการปรากฏขึ้นโดยสมบูรณ์ทันทีตามผลกรรมที่ผ่านมา โดยไม่ทิ้งซากศพเมื่อสิ้นชีวิต โอปปาติกะมีหลายประเภท ซึ่งสะท้อนถึงผลกรรมและสถานะทางจิตวิญญาณ ได้แก่ มนุษย์ต้นกับที่สูญเสียความเป็นทิพย์เพราะกินจวนดิน สัตว์นรกที่รับโทษตามกรรม เปรตและอสุรกายที่ทุกข์ทรมานจากกรรมชั่ว เทวดาและพรหมผู้มีความสุขจากการทำบุญ มารที่ขัดขวางการปฏิบัติ

ธรรม ยักษ์ คนธรรพ์ นาค และครุฑที่มีบทบาทหลากหลายในโลกทิพย์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โอปปาติกะถูกกล่าวถึงในหลายบริบท ทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยเชื่อมโยงกับเรื่องราวเกี่ยวกับผลกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และบทบาทของโอปปาติกะในระบบจักรวาล ความเชื่อนี้สอนให้มนุษย์ตระหนักถึงผลของการกระทำ ยึดมั่นในศีลธรรม และปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด จนถึงการบรรลุพระนิพพานในที่สุด

สรุป

โอปปาติกะในพระพุทธศาสนาหมายถึงสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยไม่ผ่านกระบวนการธรรมชาติ เช่นการเกิดในครรภ์หรือไข่ แต่ปรากฏขึ้นโดยสมบูรณ์ทันทีจากผลกรรมที่ได้กระทำไว้ ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ และไม่มีซากศพเมื่อสิ้นชีวิต โอปปาติกะสะท้อนแนวคิดเรื่องกรรมและผลของกรรม แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น มนุษย์ต้นกัปที่สูญเสียความเป็นทิพย์เพราะกินจวนดิน สัตว์นรกที่ได้รับโทษจากบาปกรรมเปรตและอสุรกายที่ถูกขังทรมานจากอดีตกรรม เทวดาและพรหมที่มีความสุขจากการทำบุญแต่มีได้พินวัฏจักร มารที่ขัดขวางการปฏิบัติธรรม รวมถึงยักษ์ คนธรรพ์ นาค และครุฑที่มีบทบาทในตำนานและวรรณคดี คัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับโอปปาติกะในบริบทต่าง ๆ แสดงถึงการเวียนว่ายตายเกิดและอิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ต่อมนุษย์ การทำความดี การสำนึกผิด และการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องจึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้หลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดและบรรลุพระนิพพานในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- บรรจบ บรรณรุจิ (2557). โอปปาติกะ ชีวิตหลังความตาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2559). พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2557). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 27, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ) (2548). ธรรมะเพื่อชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ (2539). หนังสือดอกโมกข์ ฉบับพิเศษ พุทธทาสวचना. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน (2546). พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2559). พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาธรรมสภา.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.9), โลกนาถทีปนี. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
https://kalyanamitra.org/book/index_dhammadownload.php?id=1064

